

Matura Tamás: Máthé Gábor – Gecsényi Lajos: Sub Clausula – 1920, 1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből (Gecsényi Lajos–Máthé Gábor (szerk.): Sub Clausula – 1920, 1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 1324 oldal)

Debreceni Jogi Műhely, 2009. évi (VI. évfolyam) 1. szám (2009. január)

Henry Kissinger Diplomácia című kötetében világított rá arra az összefüggésre, miszerint „Mivel keleten nem létezett olyan nagyhatalom, amellyel szövetkezhetett volna, Franciaország az új államokat próbálta erősíteni. [...] Támogatta az új kelet-európai államokat, hogy minél több területet vegyenek el Németországtól, és abból, ami még Magyarországból megmaradt.” E francia törekvések, illetve a többi szövetséges nagyhatalom passzivitása a térség rendezésével kapcsolatban alapjaiban határozta meg a Kárpát-medence társadalmi-, hatalmi- és gazdasági viszonyait az első világháborút követően, és nyílegyenesen vezetett az érintett államok második világháborús részvételéhez.

A Magyarország számára oly katasztrofális eredménnyel záruló békefolyamat, az azt követő évtizedek és a második világháborút lezáró békék mélyebb megértéséhez nyújt segítséget Máthé Gábor és Gecsényi Lajos Sub Clausula – 1920, 1947 Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből című könyve, amely az 1956-os forradalom forrásait bemutató gyűjtemény után immár a Sub Clausula sorozat második kötete.

A hatalmas, több, mint ezerháromszáz oldalas, közel százhatvan forrást tartalmazó munka két fő része közül az első a trianoni békeszerződés kapcsán releváns dokumentumokat és forrásokat tartalmazza Az antant és Románia titkos szerződése Románia hadbalépéséről (Bukarest, 1916. augusztus 17.) szóló kontraktustól kezdve. A második szerkezeti egység az „első bécsi döntés” törvénybe iktatásától kaluzolja el az olvasót Churchill fultoni beszédéig (1946. március 5.) és Zsdanov szovjet KB titkár felszólalásáig a Kominform első ülésén (1947. szeptember 25.). Úgy az első, mint a második fejezetet a dokumentumokat történelmi körülményeikbe és az eseményekbe ágyazó bevezető előzi meg, amelyek összefoglalása – immáron a Sub Clausula hagyományaihoz híven – angolul, franciául, németül, oroszul és kínaiul is olvashatók. E mellett egy-egy részletes térkép is segíti az első illetve a második világháború végén a Kárpát-medencében fennálló politikai földrajz áttekintését.

Az első fejezet forrásai a Bevezetőben írottaknak megfelelően három, egymással szorosan összefüggő főirányt mutatnak be. Egyfelől a magyar belpolitika alakulását, az őszirózsás forradalom, a köztársaság létrejöttének, a rövid kommunista diktatúra, majd Horthy hatalomra jutását jellemző dokumentumokat olvashatunk, másfelől a Monarchia nemzetiségeinek elszakadási törekvéseit, a későbbi kisantant és az utódállamok diplomáciai törekvéseit rögzítő iratokból kapunk ízelítőt. A harmadik és egyben – nézőpontunk szerint – legérdekesebb fő vonulat a nagyhatalmak politikai érdekeinek megfelelően folyó diplomáciai sakkjátszma, melynek szereplői – az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország – között lezajlott tárgyalások és alkudozások alapjaiban befolyásolták – legtöbbször a valós tényeket és a következményeket figyelmen kívül hagyva – Kelet-Európa sorsát. A kötet nagy erénye, hogy az olyan ismert és különösen jelentős dokumentumok mellett, mint például a Vix-jegyzék, teret enged a történelmi körülményeket szabadabb stílusban és életszerűbben bemutató forrásoknak is. Ennek egyik érzékletes példája Harry Hill Bandoltz amerikai tábornok Budapestről küldött levele a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsához, amelyben a

katonatiszt a magát kormányzatilag pozicionálni próbáló József főherceg kapcsán a következőképpen fogalmaz: „A főherceg bebizonyította, hogy ha diplomáciára, politikai ügyekre és államigazgatásra kerül sor, még mindig egy pólyás csecsemőként viselkedik. Ezt bizonyította az a komolyság is, amelyet egy névtelen felszólítás iránt tanúsított, illetve a számtalan nevenséges közigazgatási hibája. [...] Úgy tartják, hogy a főherceget bizalmasai félrevezették, akik azzal kábították, hogy a magyarok szinte egyhangúlag őt akarják az ország élére.” A magyarországi eseményeken keresztül a szövetséges hatalmak közötti ellentét is felsejlik Arthur James Balfour brit külügyminiszter a román kormányhoz intézett feljegyzésében, amelyből világosan kiolvasható, hogy ellentétben Franciaországgal, Nagy-Britannia nem támogatta Magyarország teljes felprédálását.

A kötet második részében a második világháború időszakában kifejtett magyar revíziós törekvések, illetve az azokkal kapcsolatos nemzetközi reakciók dokumentumaiba nyerhetünk betekintést. A fejezet bevezetőjében praktikus módon körképet kapunk a Szövetségesek illetve a szlovákok, románok és jugoszlávok álláspontjáról és annak változásairól a magyar határmódosítási igények kapcsán. Magyarország külpolitikai lehetőségei behatároltak voltak, a kisantant és az azt támogató Franciaország ellenében kitörési lehetőséget az elszigeteltségből csupán Anglia és a Szovjetunió jelenthetett volna, ám az idővel megromló brit-szovjet viszony ezt ellehetetlenítette, ráadásul Anglia csak gazdasági segítséget nyújthatott volna, a revízitót végül nem támogatta. Ugyanakkor, megfelelően a nemzetközi hatalmi játszmáknak, a magyar fél Olaszországgal közös érdekei – a francia befolyás ellensúlyozása és a kisantant államok felbomlasztása – folytán 1927. március 5-én Rómában aláírhatta az olasz-magyar együttműködési szerződést, amelynek első, áttételes eredményeképpen Mussolini közbenjárására Lord Rothermer a Daily Mail című lapban sajtókapmányt kezdeményezett a trianoni békediktátumok felülvizsgálata érdekében. Ezen előkészítés után, 1928 elejére a magyar kormány is elérkezettnek látta az időt a revíziós törekvések nyílt felvállalására.

A magyar határmódosítások, az első és második bécsi döntés és a további terület visszacsatolások nemzetközi visszhangjáról a Bevezetőben olvasható elemzést a dokumentumok is alátámasztják. 1938. november 15-én, Moszkvában kelt jelentésében Jungerth-Arnóthy Mihály moszkvai magyar követ a csehszlovák területek magyar megszállása kapcsán kialakult, figyelemre méltó kettősséget mutató szovjet véleményekről számolt be. Egyfelől a hivatalos szovjet külpolitika a magyar lakta vidékek visszacsatolásával szemben semmiféle aggályának nem adott hangot, a müncheni egyezmény természetes következményének tekintették. Ugyanakkor a propaganda célokkal irányított szovjet sajtó a „burzsoá” nagyállamok megbízhatatlanságának bizonyítására Csehszlovákiát áldozatként mutatja be, amelyet a „ragadozók”, köztük Magyarország is, szétszednek. Ez az interpretáció azonban elsősorban a szovjet népnak és szövetségeseinek szólt, a Szovjetunió valójában tétlenül szemlélte a csehszlovák területek visszacsatolását.

Nagy-Britannia álláspontját rögzíti a brit külügyminisztérium Közép-Európa osztálya vezetőjének feljegyzése a Magyarországgal szembeni brit politika alapelveiről (1943. szeptember 22.). E dokumentumban újra felmerül a nyugati szövetségesek által már többször átgondolt dunai államszövetség – amelynek alapját Lengyelországra és Csehszlovákia képezte volna – terve, illetve az újra független Erdély létrehozása. A bécsi döntésekkel kapcsolatosan a szöveg hangsúlyozza, hogy Ófelsége kormánya nem kívánja elismerni a háborús területváltozásokat.

Az Egyesült Államok talán távolabbi nézőpontjából is adódóan meglehetősen praktikusán közelítette meg a Magyarországhoz visszacsatolt területek hovatartozásának háború utáni rendezését. Kárpátja és a Felvidék esetén például az amerikai külügyminisztérium tanácsadó

bizottsága előterjesztéseiben az összes – szerintük – elképzelhető lehetőséget figyelembe vette, beleértve Szlovákia és Magyarország föderációját vagy a csehszlovák-lengyel egyesülést. Ugyanakkor Kárpátalja esetén egyértelműen az 1938 előtti határok visszaállítását, azaz a terület Csehszlovákiához történő visszacsatolását preferálta az amerikai kormányzat, már ekkor felismerve, hogy Kárpátalja Szovjetunióhoz csatolása végletesen megnövelné az orosz befolyást a Kárpát-medencében és egész Közép-Európában egyaránt.

A Sub Clausula – 1920, 1947 hasonlóan a sorozat előző kötetéhez komplex és körültekintően válogatott forrás-gyűjteményével biztos alapot nyújt az első világháborút és a hidegháborút összekötő események iránt érdeklődő olvasó számára. Kiemelendő, hogy a szerkesztők külön figyelmet fordítottak arra, hogy a természetesen releváns magyar források mellett a két békeszerződés megkötésének körülményeit lényegében meghatározó nemzetközi viszonyokat, a nagyhatalmak álláspontjait és törekvéseit bemutató dokumentumok is helyet kapjanak a gyűjteményben. A kötet forrásai nélkülözhetetlen ismereteket adhatnak a XX. század első felének magyar történelmét vizsgáló egyetemi hallgatóknak, kutatóknak, vagy éppen a laikus közönségnek.